

A SZÖVEGARCHITEKTONIKA ORGANIZÁCIÓFORMÁIRÓL

ÁLTALÁNOS MEGJEGYZÉSEK A (MULTIMEDIÁLIS) SZÖVEGEK MINT KOMPLEX JELEK SZEMIOTIKAI TEXTOLÓGIAI 'ORGANIZÁCIÓTÍPUS'-FOGALMÁHOZ

PETŐFI S. JÁNOS

Ebben az írásban a szemiotikai textológia 'organizációtípus'-fogalmához kívánok néhány (újraértelmező) megjegyzést fűzni. Ezeket a megjegyzéseket DOMONKOSI ÁGNESnek a *Szemiotikai szövegtan 11.* kötetében megjelent tanulmánya váltotta ki (mondhatnám: teszi szükségessé), amiért a szóban forgó tanulmány szerzőjének ezúton is köszönetet kívánok mondani.

0. Mindenekelőtt azt szeretném hangsúlyozni, hogy DOMONKOSI ÁGNES megállapításaival – ami azok *lényegét* illeti – csaknem fenntartás nélkül egyetértek. Anélkül, hogy akár az ő tanulmányának, akár az én eddigi tanulmányaim organizációtípusokat illető részeinek 'exegézisé'-vel mélyrehatóan foglalkozni kívánnék, szükségesnek tartom a következő általános megjegyzéseket előrebocsátani.

(a) Az 'organizációtípus' fogalmával kapcsolatban felmerülő/felvethető problémák egyik része *tárgyi*, másik része *terminológiai* természetű, ahol ez a kettő nem (vagy nem mindig) választható el egymástól. Ez a tény tanulmányaim idők folyamán változó 'szóhasználatá'-ban is tetten érhető (nyomon követhető).

(b) Ami a 'tárgyi' természetű problémákat illeti, céloom kezdettől fogva az volt (és természetesen jelenleg is az), hogy a szemiotikai textológia keretében a multimediális szövegek felépítésével kapcsolatban 'intuitive' lényegesnek érzett valamennyi aspektust figyelembe lehessen venni.

(c) Ami pedig a 'terminológia' kérdéseket illeti, az, hogy ezekre a 'lényegesnek tartott' aspektusokra olyan szakkifejezésekkel utaljak, amelyek nem kötődnek kizárólagossággal egyetlen szövegtípushoz sem, pontosabban: nem kötődnek kizárólagosan a 'verbális szövegek'-hez.

1. Ezek után az általános megjegyzések után, bár bizonyos mértékig még mindig az általános szinten maradván – részben a DOMONKOSI ÁGNES tanulmányában explicit vagy implicit módon felvetett kérdésekre, illetőleg e kérdésekkel kapcsolatban létrehozott interpretációkra is válaszként – a következő *tárgyi* természetű szempontokat kívánom hangsúlyozni:

(α) Az elméleti interpretációk között alapvető fontosságúnak (és funkcióját tekintve elsődlegesnek) tartott *strukturális értelmező interpretáció* feladata egy szövegvehikulumnak tartott szemiotikai objektumhoz (szükségképpen valamennyi jelösszetevőre kiterjedő) *formai és szemiotikai architektonikát* rendelni, amely architektonikának a létrehozása

a szóban forgó szemiotikai objektum és az interpretátor interpretációfolyamatban alkalmazott tudás-/feltételezés-/elvárásrendszere *interakciójának* az eredménye. Más szóval: bár valamiféle feltételezett 'strukturáltság' minden bizonnyal *inherens* (belső) tulajdonsága egy „vehikulum”-nak („fizikai (szöveg)manifesztáció”-nak) nevezett, interpretálandó szemiotikai objektumnak, az *architektonika* olyan, az *interpretátor által létrehozott teoretikus konstruktum*, amely azt hivatott reprezentálni, hogy az interpretátor – az adott strukturális értelmező interpretációfolyamat eredményeként – milyen interpretatív elképzeléssel rendelkezik erről az inherensnek feltételezett strukturáltságról.

(β) Az *architektonika* (annak megformáltsága/szervezettsége) 'organizációtípusok'-nak nevezett megnyilvánulási formái következőképpen úgyszintén a strukturális értelmező interpretáció eredményei közé tartoznak, azokat csupán a szóban forgó interpretációfolyamat befejezése után lehet (re)prezentálni.

2. Annak tudatában, hogy bár a *terminológia* kérdései másodlagosnak tekinthetők a szóban forgó *tárgy(ak)*ra vonatkozó kérdésekhez viszonyítva, nem tekinthetők másodlagosnak a tárgyi kérdésekre vonatkozó 'verbális megnyilatkozások' explicitisége szempontjából. A terminológiával kapcsolatban itt csupán a következő megjegyzésekre szorítkozom:

(α) Amikre az itt tárgyalt témával kapcsolatban a szemiotikai textológia elméleti keretében szakkifejezésekkel utalni szeretnék, az *architektonikának* (az *architektonika* megformáltságának/szervezettségének) azok a különböző *arculatai*, amelyeket egy adott vehikulumhoz interpretatív rendelt *architektonika* attól függően mutat, hogy milyen nézőpontból szemléljük. Az – alapvetőnek tartott – alkalmazott nézőpontok különbözősége következtében természetesen az egy-egy nézőpontból szemlélt arculat egymással párba állított két aspektusa/tulajdonsága közötti reláció természete is együtt változik a nézőponttal.

(β) Azt a kérdést, hogy az *architektonika* megformáltsága/szervezettsége különböző arculatainak, illetőleg ezek különböző aspektusainak a megjelölésére az (általam használt) 'organizációtípus' vagy a (DOMONKOSI ÁGNES által javasolt) 'organizációmodell' szakkifejezés az alkalmasabb-e, gyakorlatilag eldönthetetlennek tartom, és pedig annak következtében, hogy a 'modell' szakszónak éppúgy nincs egyértelmű használata, mint a 'típus'-nak.

(γ) Ha terminológiai döntésre szükség van (és kétségtelen, hogy van), ez a döntés egy 'harmadik'-fajta szakkifejezés – az '*architektonika* *organizációjának* *megnyilvánulási formái*' – előnyben részesítése irányába mutat. Ez a fentiekben már használt szakkifejezés talán mind az 'organizációtípus', mind az 'organizációmodell' szakkifejezéseknél jobban kifejezi azt, amire utalni hivatott.

3. Ezek után DOMONKOSI ÁGNES kritikáját/javaslatait figyelembe véve – és az előzőekben említett/bevezetett új szakkifejezést használva – próbálom a következőkben az *architektonika* *organizációjának* *megnyilvánulási formáit* újraértelmezni. (Az ezekre a megnyilvánulási formákra korábban alkalmazott szakkifejezésekre vonatkozóan csupán az *Irodalomjegyzékbe* felvett három önálló munkámat idézem.)

3.1. *A ténylegesen adott vs a kiegészített vehikulumú komplex jel architektonikája organizációjának megnyilvánulási formái*

Az architektonika organizációjának megnyilvánulási formáiról beszélve célszerű különbséget tenni a *ténylegesen adott vehikulumú* komplex jel vs az adott vehikulummal kapcsolatba hozható – rendszernyelvészeti, szövegtani és világra vonatkozó – ismeretek alapján (a teljesség bizonyos fokáig) *kiegészített vehikulumú* komplex jel architektonikájának organizációja (szervezettsége) között.

Itt idézett munkáimban ezekre az organizációkra vonatkozóan a következő szakki-fejezéseket használtam: ‘textuális vs kiegészített’ (PETŐFI: 1994. 86), illetőleg ‘manifesztált vs kiegészített’ (PETŐFI: 1996. 19 és PETŐFI: 1997. 68).

Verbális szövegek esetében maga a kiegészítés is verbális formában történhet – ahogy azt például az *Officina Textologica 2.* kötetének szerzői, valamint DOMONKOSI ÁGNES is tette az ezt a diszkusziót kiváltó tanulmányában.

Multimediális szövegek esetében a kiegészítés lehetséges módjainak feltárása / meghatározása még további elemzést igényel.

3.2. *A formai és szemantikai kompozíció hierarchikus (vertikális) vs konfigurációs (horizontális) organizációja*

Egy komplex jel vehikulumának elemeiből – egymás utáni lépések során – létrehozott, egyre magasabb architektonikai szintű összetevők formai és szemantikai *hierarchikus (vertikális)* [más szóval élve: *relációs*] szervezettsége vs ezeknek az összetevőknek *konfigurációs (horizontális)* [közelebről: *szekvenciális*, illetőleg – hasonlóságon és/vagy azonosságon alapuló – *ismétléses*] szervezettsége.

Itt idézett munkáimban az organizációnak ezekre a megnyilvánulási formáira vonatkozóan a következő szakkifejezéseket használtam: ‘kompozicionális vs texturális’, valamint ‘konfigurációs vs relációs’ (PETŐFI: 1994. 86 és PETŐFI: 1996. 20), illetőleg ‘kompozicionális vs texturális’ (PETŐFI: 1997. 69), ahol a ‘kompozicionális’ minősítés az architektonika ‘hierarchikus’, a ‘texturális’ pedig a ‘lineáris’ szervezettségére utalt. Azt is meg kívánom jegyezni, hogy a PETŐFI: 1997-ben (anélkül, hogy erre ott magyarázatot adtam volna) az organizáció ‘konfigurációs vs relációs’ megnyilvánulási formájáról – mint a ‘kompozicionális vs texturális’-tól különválasztva kezelt/kezelendő megnyilvánulási formáról – nem történik említés.

DOMONKOSI ÁGNES kritikai megjegyzése talán a ‘kompozicionális vs texturális’ szakkifejezés használatát illetően a legtalálhatóbb, minthogy egy szöveg kompozícióját a hierarchikus és a texturális szervezettség *együtt* határozzák meg, aminek következtében csupán a hierarchikust „kompozicionális”-nak nevezni ‘intuitív’ félrevezető. (Más kérdés, hogy a ‘kompozicionális’ terminus ‘hierarchikus szervezettség’-re utaló használatának van logikai eredetű motivációja.)

Verbális szövegek esetében a fenti megkülönböztetés egyrészt (a) az egyes szövegmondatok, másrészt (b) a szövegmondatláncok relációs, illetőleg szekvenciális és ismétléses szervezettségére utal, ahol

(1) a *relációs* szervezettség a szóban forgó egység (közvetlen) összetevői között

kimutatható szintaktikai/formai, illetőleg nyelvi-szemantikai és/vagy tematikus kapcsolatokat jelenti,

(2) a *szekvenciális* a topik–predikátum elrendezést, illetőleg a ‘tematikus progresszió’-t,

(3) az *ismétléses* a – legkülönfélébb hierarchiaszinteken fellelhető/kimutatható – paralelizmusokat.

Multimediális szövegekkel kapcsolatban további elemzést igényel annak eldöntése, hogy azokra vonatkozóan mi módon értelmezhető/értelmezendők a ‘hierarchikus- (vertikális-), illetőleg a ‘konfigurációs- (horizontális-)’ szervezettség szakkifejezések.

3.3. A (ko)referenciaháló denotatív vs predikatív organizációja

Egy komplex jel vehikuluma azon elemeinek a szervezettsége, amelyek egy relátum–imágó és/vagy relátum – tényleges vagy feltételezett – *entitásaira* (személyeire, tárgyaira stb.) utalnak vs azoknak az elemeknek szervezettsége, amelyek az adott komplex jel vehikulumában az előbbiekkal különféle – a relátum–imágó és/vagy relátum tényleges vagy feltételezett *tényállásaira* utaló – ‘megnyilatkozásokat’ hoznak létre.

Itt idézett munkáimban az organizációnak ezekre a megnyilvánulási formáira vonatkozóan a következő szakkifejezéseket használtam: ‘szignifikációs vs predikatív’ (PETŐFI: 1994. 86), ‘referenciális (illetőleg denotatív) vs predikatív’ (PETŐFI: 1996. 21 és PETŐFI: 1997. 69) – ez utóbbi két munkában már utalva a koreferencialításra is.

Verbális szövegek esetében a denotatív koreferenciális szervezettség (globálisan) a vehikulum ‘együttutaló nominális elemeinek’, a predikatív pedig a vehikulum ‘együttutaló állítmányai’-nak koreferenciális szervezettsége.

Multimediális szövegekkel kapcsolatban további elemzést igényel annak eldöntése, hogy azokra vonatkozóan mi módon értelmezhető/értelmezendők a ‘denotatív’, illetőleg ‘predikatív koreferencia’ szakkifejezések.

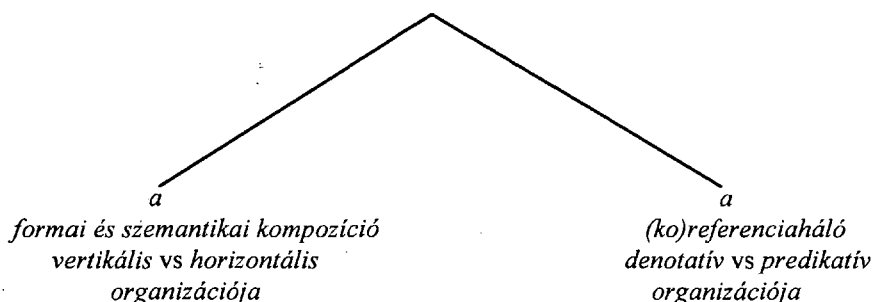
Mind a *verbális*, mind a *multimediális* szövegekkel kapcsolatban eldöntendő továbbá, hogy a denotatív és predikatív referencián kívül célszerű-e/szükséges-e más típusú referenciá(ka)t is értelmezni, ahogy azt DOMONKOSI ÁGNES javasolja, vagy pedig az általa javasolt megkülönböztetések értelmezhetőek a ‘denotatív’, illetőleg ‘predikatív referencia’ fogalmak közvetítésével.

3.4. Az architektonika organizációjának fentiekben (újra)értelmezett megnyilvánulási formái között a következő összefüggések állapíthatók meg (lásd 1. ábra).

Mind a kompozicionális organizáció két megnyilvánulási formája, mind a referenciális organizációé alkalmazható mind a ténylegesen adott, mind a kiegészített vehikulum organizációjára.

Ellenkező perspektívából nézve: a kétféle vehikulumorganizáció megnyilvánulási formáinak interpretatív létrehozásához a kompozíció, illetőleg a referenciák két-két megnyilvánulási formájának a figyelembevételére járul hozzá. (Szeretném hangsúlyozni, hogy a vehikulumorganizáció megnyilvánulási formáinak az interpretatív létrehozásáról beszélünk a *ténylegesen adott vehikulummal* kapcsolatban is, minthogy az architektonika interpretatív úton létrehozott ‘teoretikus konstruktum’, organizációjának megnyilvánulási formái is azok.)

az
organizáció megnyilvánulási formái
a komplex jel
ténylegesen adott vs kiegészített vehikulumához
rendelt architektonikákban

1. ábra

4. A fentiekben az architektonika organizációja különböző megnyilvánulási formáinak újraértelmezésére tettem kísérletet, DOMONKOSI ÁGNESnek a *Szemiotikai szövegtan 11.* kötetében megjelent tanulmánya gondolataitól indítatva.

Ebben az újraértelmezési kísérletben, amely jelentős mértékben a szemiotikai textológia felépítésére vonatkozóan DOBI EDITtel folytatott folyamatos eszmecsere eredménye is, csupán általános megjegyzésekre szorítkoztam. Azzal a kérdéssel, hogy ez az újraértelmezés mi módon áll kapcsolatban a rendszernyelvészet, szövegnyelvészet és szövegtan kapcsolatának az (újra)értelmezésével, DOBI EDIT ugyancsak e kötetben publikált írása foglalkozik (lásd: 23-37).

Ehhez a tematikához lásd továbbá SZIKSZAINÉ NAGY IRMA (szerk.): 1999., valamint DOBI EDIT – PETŐFI S. JÁNOS (szerk.): 2000.

Irodalomjegyzék

DOBI EDIT – PETŐFI S. JÁNOS (szerk.):

2000. *Korefereáló elemek – koreferenciarelációk (Magyar nyelvű szövegek elemzése 2. Diskusszió)*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.

DOMONKOSI ÁGNES:

1999. A szemiotikai textológia organizációtípus fogalmáról – értelmezési kísérlet egy szonett példáján. In: *Szemiotikai szövegtan 11.* 139-160.

PETŐFI S. JÁNOS:

1994. *A jelentés értelmezéséről és vizsgálatáról (A mondatszemiotikától a szövegsemiotikáig)*. Párizs – Bécs – Budapest, Magyar Műhely.

1996. *Az explicitéség biztosításának feltételei és lehetőségei természetes nyelvi szövegek interpretálásában (A szemiotikai textológiai értelmező interpretáció néhány aspektusa)* [= *Linguistica, Series C, Relationes*, 8.]. Budapest, az MTA Nyelvtudományi Intézete.

1997. *Egy poliglott szövegnyelvészeti–szövegtani kutatóprogram.* [= *Officina Textologica I.*]. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.

PETŐFI S. JÁNOS (szerk.):

1998. *Koreferáló elemek – koreferenciarelációk (Magyar nyelvű szövegek elemzése).* Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.

SZIKSZAINÉ NAGY IRMA (szerk.):

1999. *Szövegmondat-összetevők lehetséges lineáris elrendezéseinek elemzéséhez (Magyar nyelvű szövegek elemzése).* Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.

GENERAL COMMENTS ON THE NOTION OF 'SEMIOTIC-TEXTOLOGICAL ORGANIZATION TYPES' OF MULTIMEDIAL TEXTS AS COMPLEX SIGNS

JÁNOS S. PETŐFI

This short paper – starting from the observations made by ÁGNES DOMONKOSI in his study „On the concept of type of organization in the semiotic textology” published in the volume n. 11 of *Szemiotikai szövegtan* – represents a new attempt for the explication of the notion 'semiotic textological organization types'. On the basis of this new attempt the following distinctions should be made: the vertical vs horizontal organization of the formal and of the semantic *composition*, on the one hand, and the denotative vs predicative organization of the *(co)referential network*, on the other.